

TRIENT OSTROMA 1703-BAN.

1702 októberében I. Lipót császár és király elhatározta, hogy három magyar hajdúezredet és két horvát hajdúzászlóaljat állít fel. Október 31-én *Bagossy* Pált, ki néhai atyjának. Lászlónak példájára, nemcsak nem csatlakozott a magyar fölkelőkhöz, hanem hősiezen is harczolt a török ellen, megbizta, hogy Felső-Magyarországban egy kétezer főből álló ezredet alakítson, s azt mint valóságos ezredes vezesse, kinek az ezred összes tisztjei, altisztjei és közlegényei engedelmességeskedjenek.¹ Egy pátens a toborzást már december 6-án elrendelte² s 1703 februáriusában *Bagossy* parancsot kapott, hogy ezredével Morvaországon át Felső-Ausztria és a bajor határok ellen induljon. Mivel *Ebeczky István* a neki följajánlott alezredesi, *Andrássy Jeremiás* pedig az őrnagyi rangról lemondottak, helyettök a király 1703 április 16-án gróf *Gyulai Ferenczet* nevezte ki alezredesnek, *Rothanides Jánost* pedig őrnagynak. Mind a három törzstiszt egyúttal századparancsnok volt. A többi hét század *Sales Zsigmond*, *Nyárády*, *Kökényesdy*, *Káposztásy*, *Szántó*, *Bagossy László* és *Csányi kapitányok* alatt állott. Április 17-én Egerben már 1600 rekruta volt együtt s az ezred egy hét mulva kellően felszerelve meg is indult a harcztérre, de nem Bajorország, hanem Olaszország felé. *Bagossy* a legöregebb kapitánynak, *Salesnek* meghagyta, hogy Bihar és Szatmár vármegyékből a még hiányzó 400 embert mielőbb összeszedje és hozzávegyesse.³

¹ A Kriegs-Archivból közli *Maendl*, *Gesch. des k. und k. Infanterie-Regiments Nro 51. I. 3—5.*

² *U. o. 5—6.*

³ *Maendl, I. 17—19.*

Ehhez az utócsapathoz kívánt csatlakozni gróf *Gyulai* Ferencz, a ki az ezred elindulásakor alezredesi kineveztetését még meg sem kaphatta, mert a távol Erdélyben, Nagyszebenben tartózkodott. Onnan csak május végén indult el. A mi ezentúl, junius elsejétől 1704 deczember 12-éig történt vele, maga beszéli el kéziratban fennmaradt naplójában, mely most a később róla nevezett 51. magyar gyalogezred tisztii könyvtárának tulajdona.¹

Mint ennek az ezrednek egykori tartalékos tisztje, örömmel ragadom meg az alkalmat, hogy az ezred vérkeresztségét, Trient ostromát, melyről az ezrednek Maendl kapitány (most őrnagy) úr által gondosan és bőven mégirt monographiája nem emlékezik meg, főképen Gyulai Ferencz elbeszélése alapján bővebben ösmertessem.

Gyulai Ferencz Karinthia felől a magyar hajdúkkal 1703 augusztus 21-én érkezett Tirolba. Azon a helyen, hol a Dráva fölveszi a sokkal nagyobb Iselt, a Maros váradjai hídjánál sokkal hosszabb kőhídon át ment be *Lienz* kerített városába, mely őt Medgyesre vagy vagy Nagyszombatra emlékeztette. A főhadi biztos és a polgárság azt akarta, hogy pihenés nélkül tovább induljon, mert a kétfelől megtámadott Tirolból az ellenség előrehaladásáról mindenünnen aggasztó hírek érkeztek.

Elmondták neki, hogy *Miksa Emánuel* bajor választófejedelem még junius 27-én Tirolba tört 11800 bajorral és 2500 francziával; Kufsteint, Rattenburgot, Innsbruckot egy hét alatt elfoglalta s remélte, hogy a Brenner-hágónál egyesülhet *Vendôme* herczegnek olaszországi francia hadaival. *Vendôme* 32 zászlóaljjal, 29 svadronnyal, 21 ágyúval és 2 mozsárral XIV. Lajos királynak csak julius 15-én kapott parancsára hagyta oda a Po és Secchia vidékét, a melynek védelmét Charles *Vaudémont* herczegre bízta. Egyik hadtestét *Medavi* tábornok julius 19-én, a másikat ő maga julius 20-án meg is indította Tirol ellen. Nem jól hallotta Gyulai, hogy csak a lovasság ment szárazföldön, mert azzal együtt nyomult előre a gyalogság is és a Garda-tavon csak a munitiót és az élelét szállították. Arcót báró

¹ Abth. I. Nro 806.

Fresen alezredes tiz napi védelem után augusztus 18-án feladta, s aznap a francziák őrseget vetettek Rivába is, melyet a császáriak Arco megszállásakor odahagytak. Mivel az északi és a déli támadásokkal szemben a császárnak Tirolban nem volt elég rendes hada, a jó puskásokat és lövészeket is behítták. Lienz, melynek körülbelül 3000 lakosa van, egymaga száz puskást adott, de ezek nem akartak addig elindulni, míg Gyulai hajdúi a városban maradnak. Gyulai azonban pihenő napot adott, mert «igen megbágyadtak volt a hajdúk a nagy városban». Ő maga szépen besétált a távolabb eső várba, melyet népfölkelők őriztek.

Ott találkozott a fogoly báró *Pongrácz* Gáspárral, Andrásy Pál gyalog ezredének alezredesével, a kinek gróf *Starhemberg* Guido tábornoszernagy május 26-án lelkére kötötte, hogy két zászlóalját (1536 emberét) jó rendben és fegyelemben tartsa; ő azonban ezredesének útlevelével — a tábornoszernagy tudta nélkül — Olaszországból hazaindult. Mivel pedig azt gyanították, hogy «Magyarországba a mostani háborúba siet a magyarokhoz és *Rákóczi* fejedelemhez», útközben elfogták és feleségével és három cselédével együtt ebbe a várba csukták. Házának ajtajában kívül-belül fegyveres őr állott. A maga költségén élt, de minden szükségletét az őr vásárolta be négyszeres áron, úgy, hogy 2—3 hónap alatt mindenéből kifogyott, pedig megmaradt holmiját is eladta. Feleségét a megaláztatás, szenvedés és betegség pár nap alatt sírba vitte. Az alezredes kérésére Gyulai azonnal irt gróf *Ursin-Rosenberg* karinthiai kormányzónak és császári miniszternek, hogy Pongráczot megítéles végett Bécsbe vigyék; a mi meg is történt s a császár megkegyelmezett neki, sőt azt is megengedte, hogy magyarországi birtokaira menjen. Le is ment, de kurucz lett; azonban utóbb *Rákóczi* szintén elfogatta az állhatatlan embert, a kinek sorsa bizonyosan óvatosságra intette a háborúba mostan induló Gyulait.

Augusztus 23-án a hajdúk megindultak s a Lienzer Klause-n át, melyet Gyulai *lenbergi passus*nak nevez és igen élénken ír le, megérkeztek Sillianba, másnap pedig — a Pusterthalon fölfelé — Niederdorfba, hol a dúsgazdag bíró leánya úgy megszerette egyik daliás szolgáját, *Portelekit*, hogy hozzá ment volna, «ha amaz bolond elvette volna». 26-án a hajdúk *S. Lo-*

renzennél pihentek meg s másnap a Pusterthal (a Rienz és Dráva) s az Eisack vízválasztóján át ereszkedtek le *Brixen*be, mely «nagy város, szép hely, de nincsen derék erőssége». A pihenő napon (20-án) gróf *Künigl* Gáspár Ignác herceg-püspök vendége volt *Pallosics* István kapitánynyal együtt. Az ebéden résztvett a püspök testvére, gróf *Künigl* János György tiroli főkapitány (Landeshauptmann) is több úrral együtt, a kiktől eleget hallhatott a politikai és a katonai helyzetről. A püspököt hazafias, de inkább a maga és káptalana érdekeire ügyelő főpapnak tartották, a ki már is sokat panaszkodott a csapatok átvonulásával járó terhek miatt, sőt egyidőben egyenesen arra a szokatlan elhatározásra jutott, hogy semleges marad ebben a háborúban. Jobbágyait el is tiltotta, hogy akár a császárhoz, akár a francziákhoz csatlakozzanak, de később mégis csak megáldotta őket, mikor elindultak a császár táborába. Gyulai úg találta, hogy sokat ád ugyan a fejedelmi fényre és szertartásokra, de «kurva az anyja az olyan fejedelemnek, a ki ilyen királyi épületekben lakik, feles jószágokat bír és mégis csak hét tál étket készített, mikor sok vendége van s nem többet». Öcséséről, a főkapitányról s a védelmi bizottság elnökéről sem lehetett sokkal jobb véleménye; mert mikor puskaport és golyóbist akart venni hadai számára, port még csak kapott a hadibiztostól, de golyót már nem. «Azt mondotta a fejedelem (püspök) és a Lancz haubmán, hogy nincsen; de *huzultak*. Az franczia akkor benn lévén Tirolban, ezek igen hozzá vontak.» Öszintébbnek tartotta gróf *Wolkenstein* alkapitányt, a kivel másnap *Bozen*ben találkozott. A mikor elmondta neki, hogy a franczia megszállással fenyegeti Trientet, a hova mennie kell, holmiját tehát oda be nem viheti: a gróf a bozeni városi tanácssal együtt készségesen magára vállalta annak elhelyezését s megőrzését. Jellemző, hogy egy akkori törzstiszt mennyi málhával indult a háborúba. *Nagy* Sámuel nevű szolgáját Gyulai Bozenben 4 társzekerrel, 24 szarvasmarhával, 12 lóval és 9 szolgálval együtt hagyta mindaddig, míg Trient és Tirol megszabadulhat a francziáktól; s még tíz lova maradt vele.

Augusztus 31-én Bozennél átkelven az Eisack («Laisok») vizen, hajdúit *Branzoll*ba, csak 11 kilométernyi távolságba, im-

már az Eisackkal bővült Etsch, vagy -- a hogy nevezi -- Enez vize mellé vezette. Másnap *Pallosics* kapitány felügyelete alatt a tiszti lovakat szárazon küldte előre, ő maga azonban *Káposztási János* kapitánynyal és *Szabó Pál* alkapitánynyal s a hajdúkkal együtt az Etschen szálakon (tutajokon) ereszkedett le Trient felé. Trienttől északra 3—4 kilométerrel már francziák fogadták, a kik közül 300-an a folyónak egy kis szigetét s az országútját is megszállták. Ki kellett tehát kötnie s a francziáktól «egy jó stuczlovésnyire» töltötte az éjszakát.

Érkezését levélben azonnal tudatta gróf *Solari* tábornokkal, Trient főparancsnokával, kinek izenete szerint a franczia elállotta útját a vizen, sőt Trient elé szállott. *Vendôme* valóban már augusztus 28-án kikémelettette Trient környékét s másnap megírta XIV. Lajosnak, hogy a várost megtámadja. Szeptember elsején 5 zászlóaljjal megszállta Cadinét, mely főhadiszállása lett és csapatai még aznap elfoglalták az onnan délkeletre eső la-scalai szorost, valamint a nyugatfelől Trienten uralkodó Sardagna, Pié di Castello és Dos Trento halmokat, mely utóbbi a várostól északnyugatra alig 500 lépésnyi távolságban emelkedik. Vele átellenben három kőlabon állt az Etsch fahidja, mely a San Lorenzo kapuhoz vezetett. *Solari* tábornok és *Wolkenstein* városkapitány ezt a hidat azonnal lerontatta és fölégette. Gyulai is látta a füstjét, de nem tudta, mi ég. *Solari* még a híd előtt levő legelőt (pascuum) is leégette.

Gyulai reneteg nagyonak gondolta az ellenséges haderőt, mert úgy hallotta, hogy *Vendôme* és a savoyai herczeg «kétféle hada» 130 ezredből áll, holott ismeretes, hogy *Vendómenak* és *Medavinak* erre a vállalatra együttvéve sem volt többje 20,000 embernél. Gróf *Solari* újból megsürgette *Gyulai* bejövetelét, mert kevés a helyőrség; nincs többje 200 rendes katonánál, az urak és főrendek mind kimentek Trientből s a polgárok közül is sokan kimenekültek. Más forrásokból tudjuk, hogy csak a nők és gyermekek menekültek el; a polgárok fegyvert fogtak. A tábornoknak összesen 2000 rendes katonája s gróf *Brandis* Ferencz és *Flugi* András vezetése alatt ugyanannyi népfölkelő puskása volt a városnak és környékének védelmére. A tábornok hat ágyútelepet állított fel. Az egyik a San Lorenzo-kapu előtt

a lerombolt hídnak egyik kőlábán, a másik a Galassi-palota udvarán, a harmadik a timár-utczában (Gerber-strasse), a negyedik a Saracini-kertben, az ötödik az Etschnek egyik szigetén s a hatodik a Campo Trentino közelében állott.

Szeptember 2-án jó hajnalban *Gyulai* partra vonatta azokat a szálfákat, a melyeken letutajozott s a hajdúsággal bevonult a városba. A francziák előhada akkor már a leégett hid és kolostor közül puskázott a városra. Ezalatt elérkezett a francia sereg zöme is és a Dos Trento mögé szállott. Gyulai azonnal tűzvonalba lépett a hajdúkkal, kik a San Lorenzo elől hamarosan el is puskázták a francziákat, kik a sík területről kénytelenek voltak a Dos Trentora visszavonulni. Gyulai maga is megsebesített egy francia ezredest.

Trient nem volt valami nagy erősség. Gyulait Beszterczére vagy Lőcsére emlékeztette. A várostól külön állott vára, mely egyúttal a püspök székhelye s olyan szép hely volt, hogy «árkusok kívántatnának az descriptiojára». Azóta ezt a várat, a Castello di buon-Consigliót, kaszárnyává alakították át. Most azonban helyőrséggel rakták meg s katonák szállták meg a közelében levő kolostort is. A várossal szemben állt a Dos Trento tetején emelkedő püspöki mulatóhely. A lakosok azt beszéltek róla a magyar úrnak, hogy a francziák azelőtt sok millióért kérték Tiroltól és a püspöktől; a velenceiek pedig a milliókra ráadásul aranylánczot ígérték, a mely olyan vastag lett volna, mint egy ember lábaszára s olyan hosszú, hogy ezt a hegyet bekeríthették volna vele. «De a császár nem engedte oda», teszi hozzá a tamáskodó *Gyulai*, ki a hegyet köröskörül megmászhatatlannak tartotta.

Solari a balparton mindenütt sánczokat csináltatott, még a folyónak a Velapatak torkolatával, a Buco di Vela árnyékos sziklaszorosával szemben levő szigetén is, hogy a gázlót megoltalmazza. A sánczok több mértföld hosszan tartottak és bennök sűrűn voltak elhelyezve az őrségek, hogy a francziák átkelését meggátolják; az örök azonban, mivel több ezer ember kellett, majdnem mind tiroli parasztemberek voltak és csak kevés rendes katona akadt köztük. A Solari rendelkezésére álló 4000 emberből jutnia kellett még a francziák oldalán, a jobb-

parton Trienttel szemben levő hegyek, szorosok és utak őrzésére is. A balparton a Trienthez északra félmérföldre levő Gardalotól kezdve az Etsch mentén mintegy 50 km. hosszú szakaszon Roveredoig, Aláig és Chiusáig, hol a velencei híres szoros, a Chiusa di Verona kezdődik, az őrségek mindenütt oly közel állottak egymáshoz, hogy egyik sánczból a másikba láthattak.

A Trienten alúl két kilométerre levő *matarello*i három sánczba Solari tábornok parancsára Gyulai már szeptember 3-án kirendelte *Káposztási* János kapitányt 90 hajdúval; azonban a hajdúk újonczok lévén, maga is velök ment, hogy jobb kedvök legyen, mert a francziák az odavezető úton csak egy kőhajításnyira álltak tőlük s a gyakorlatlan hadat könnyen zavarba hozhatták volna. A míg mentek, az Etsch jobb partjáról a francziák folytonosan puskáztak rájuk, de szerencsésen elértek állomásukra, hol a kapitány a hajdúkon kívül 140 tiroli paraszt-főlkelő vezetését is átvette. Gyulai a parancshoz képest hazaindult s útjában gróf *Wolfenstein* lovas ezredesnél megébedelvén, visszatért Trientbe, a melyet a francziák ekkor már «a legderekasabban» lövették a Della Scalán s a Dos Trenton elkészült sánczaikból. A Dos Trentora — a várossal szemben levő kerekded hegyre — csak harmadikán reggel vontattak fel négy mozsarat és hat nehéz ágyút. Alig csinálták meg két ágyútelepőket, a püspök kastélyában, a Fejér háznál (*Casa bianca*) feles számban talált bombákkal déltől fogva lövették a várost. A trientiek azt mondták Gyulainak, hogy ezeket a bombákat a francziák, kik egyszer már lövették Trientet, egy régibb hadjáratban ásták el ide; mások szerint a bombákat a hűtelen nagyurak szállították és rejtették oda, hogy a francziák, a mint megérkeznek, azonnal lövethessék a várost. «Szállították-e, vagy találta a franczia, Isten tudja — jegyezte meg Gyulai; — de az látható volt, hogy a tirolisi *urak* várva-várták a francziát. A *parasztság* peniglen hű volt a császárhoz.»

Estig a francziák körülbelül 400 tüzes golyót röpítettek a városra és a campo trentinoi táborra; ekkor azonban olyan rettenetes záporosó, dörgés, villámlás és csattogás támadt, hogy abba kellett hagyniok a tüzelést; mit Gyulai mindjárt jó jelnek

vett, hogy «Isten mi általunk Trient városát megtartja és az ellenség kezébe nem adja». Különben épen ezt a napot találta legalkalmasabbnak arra, hogy tūrista módjára bejárja a Castello di buon Consigliót, a püspök városi palotáját, «melyet akármely sok országokat és épületeket látott ember méltán megdicsérhet».

Szeptember 4-én a dos trentoi Fejérházon alul levő erősség kapujából a francia már apró puskából is lövetett a várostra. Gyulai eleintén hihetetlennek tartotta, hogy olyan messziről (körülbelül félkilométerről) a puska golyó, sőt a szakállas golyó is elhasson hozzájuk, de csakhamar tapasztalta, hogy akkora távolságból nemcsak a francziáknak, hanem a császáriaknak puska golyója is tud ölni. Mikor azután az ágyúk is megdördültek, Gyulai borralalók osztogatásával buzdította a pattantyúsokat s megígérte, hogy annak ad legtöbbet, a ki belövi a Fejérház alatti erősség kis kapuját. Az egyik pattantyús csakhamar megkapta a jutalmat. A francziák most már az Etsch jobb partján, a várossal szemben levő házakba is küldtek puska kásokat s a Fejérházon felül levő hegyen rőzsékből és erős töltésekből újabb sánckokat és ágyútelepeket csináltatván, ágyúzatták és bombáztatták Trientet.

Vendôme ekkor¹ egy trombitást küldött a herceg-püspöki kormányhoz szóló felhívással, melyben 400,000 forint hadisarczot és hódolatot követelt, különben folytatja a bombázást és elpusztítja a várost és vidékét. Solari tábornok nem közölte ezt a kivánságot a hatósággal és a káptalannal, hanem a trombitással megizente, hogy mivel a hercegpüspök az ellenség közeledésekor a Fleims (Fiemme) völgyébe, Trienttől északra vonult vissza, a tábornok legfeljebb öt nap mulva válaszolhat a hercegnek. Mivel ennek újabb sürgetésére is kitérő feleletet adott, szeptember 5-én *Vendôme* beváltotta fenyegetését.

A San Lorenzo hídja előtt s a víz mellett levő házakból a

¹ A Feldzüge des Prinzen Eugen (V. 207.) nem szól az e napi bombázásról, de Gyulai a 75. lapon részletesen leírja a nélkül, hogy az izetnküldésről megemlékeznék. A két adat kiegészíti egymást. *Vendôme* azt hitte, hogy heves bombázásával megijesztette a városiakat, s kivánságát teljesítik. A szeptember ötödiki bombázás felelet volt Solari tagadó feleletére.

franciák már hajnalban puskáztak s néhány németet lelőttek; délelőtt tíz órakor pedig a Dos Trentóról hányni kezdték a bombákat. Az első bomba nem jutott el a városba, hanem az Etsch vizébe esett; ezen, Gyulai szerint, a pattantyúsok és a papok eléggé bánkódtak, mert «azt tartották, hogy ha az legelső bombának valamely darabját felvehetik, misét mondanak rája, és azután úgy megcsinálják, hogy az több következő bomba semmit sem ártana». «Ézzel inkább azt mutatta meg az Isten — felelte *Gyulai*, — hogy Trientet nem adja az ellenség kezébe, hanem hogy megtartja általunk, mivel az ellenségnek legelső bombája is a vízbe esett s nekünk semmit sem ártott.» A második bomba azonban már bejött a városba, éppen *Gyulai* alvezredes szállása előtt esett le, megölt néhány embert s kárt tett az épületekben. Gyulai szállása a város közepén a jezsuiták temploma és a nagytemplom közt levő nagy utcának (a Via Lungának) éppen a derekán egy grófnak (Thunnak?) a házában volt.

A francziák ágyúgolyói szaporán és sűrűn hullottak, de a császáriak csak elég gyöngén viszonzhatták a lövéseket. Az utcákon ugyan annyi bombájuk és golyójuk volt felhalmozva, hogy néhány száz szekér sem vihette volna el; de csak két öreg és néhány apróbb ágyújuk maradt, mert a többit a külső sánczokba küldték, melyeket a francziák szintén erősen lőttek, hogy a folyón való átkelést kieroszakolják. Estefelé, mikor a francziák még sűrűbben röpítették a bombákat és a tüzes golyókat, a császáriak csak a két öreg ágyúval felelgettek nekik. Ekkor azonban 8 órakor akkora záporosó kerekedett, hogy négy órahosszat mindakét félnek pihennie kellett. *Gyulai* biztatta a csüggedőket, hogy ne féljenek; ezt a záport azért adta az Isten, mert meg akarja tartani Trientet s nem engedi, hogy a francia megvegye tőlük.

Éjfélben a francziák újra lőtték és bombázták a várost. Különösen Gyulainak — mint Solari után a helyőrség legfőbb tisztjének lakását vették célba, a melyre és az udvarra több bomba hullt. Esett egynéhány az ott állandóan fegyverben álló száz hajdú közé is, de egyikben sem tett kárt. Éjfélután egy órakor (szeptember 6-án) egy tüzes golyó felgyújtotta Gyulai

istállóját, melynek padlása tele volt szénával. «Nagy vízipuskákat hoztak elé, mely bőrből van csinálva — írta Gyulai, ki ilyen még nem látott; — szekéren vagy talpigán viszik és az torony teteiben is fellöhetik az vizet, mely oly sebesen mégyen, hogy akármely tüzet megolt. Igen sok víz mégyen belé és mikor vele lönek vizet az tűzre, úgy mégyen, mintha cseberből töltenék; és olyan vízipuskákkal lövöldöztén, megaludt az tűz.» Gyulai borbély, Kállai *Borbély* Pál, azon melegében bevitte a golyót gazdájához, ki azt nappal visszalövette a Dos Trentoba. A golyó *Vendôme* táborkara közé esett, mely épen az ágyútelepeket vizsgálta.

Egy másik tüzes golyó Gyulai szemeláltára a szomszédos házra csapott, annak faragott kövéről visszapattant épen Gyulai elé, majd felugrott s az utczán végiggördült a földön. Egy szembejövő újoncz hajdú tréfából eléje tartotta köpenyegét; ezt a golyó szétszaggatta, a hajdút is hanyattvágta, de kárt nem tett benne. «Tanúlja meg azt akárki is — intette olvasóját Gyulai, — hogy az földön csak alig látja is, hogy mégyen az ágyúgolyó-bis, lábát, kezét, vagy valamijét eleibe ne tartsa, mert bizony odaszakad.» Reggel hét óráig a francziák csak *Gyulai* szállására 87 bombát hajítottak be s ebből 14 magát a palotát találta; Gyulai még sem ment ki belőle: «ne mondhassák azt, hogy az magyarok egy s két bomba előtt elszaladnak.» Fegyverben, talpon állott maga is az egész idő alatt odakinn s ha látta, hogy jön a bomba s hová akar esni, félreállott előle. A távolabb lakó magyar tiszték is, mint *Pallosics* István kapitány és *Szabó* Pál alkapitány, idejöttek éjszakára, a városnak erre a legveszélyesebb pontjára, de a bombák csak *Szabó* János zászlótartót (régente más ezredekben hadnagyot) sebesítették meg kissé a lába ikráján. Pedig a bomba sokszor épen közéjük esett és ott sült el, ott szakadozott szét. A trienti papok és polgárok azt mondták, a francziák azért lövetik ezt a szállást legerősebben, mert ezelőtt tizenöt nappal szabadúlt ki onnan egy elfogott francia tábornok, a ki elmondhatta nekik, hogy ebben a palotában mindenkor főtiszt szokott lakni; Gyulai azonban úgy magyarázta a dolgot, hogy ennél távolabb nem-igen visz a francziák golyója: vagy a palota előtt, vagy annak a háta mö-

gött esik le s ha tovább akarták vetni, a bomba a levegőben pattant szét. Nem is maradt meg senki abban az utcában, csak Gyulai a hajdúkkal. A sokkal távolabb, a Piazza grandén lakó *Solari* tábornok, mikor két bomba az ő szállása közelében esett le, azonnal elköltözött onnan s a főörséget is magával vitte a felsővárosban levő püspöki palotába, a Piazza d'armira, a hová a Dos Trentoról nem lehetett lőni sem tüzes golyóval, sem bombával.

Délben tizenkét és egy óra közt a bombák oly sűrűn hullottak Gyulai szállására, hogy annak számos szobája és melléképülete rombadőlt; az alezredes tehát lejebb ment, a bolthajtásos földszintre (a negyedik emeletre) s tisztjeivel együtt ebédhez ült; de nyugtalan volt s alig nyelte le az utolsó falatot, felkelt az asztaltól. Szolgái kivitték az ételeket s a szűk szobából a tisztiek is a ház elé mentek társalogni. A mikor Gyulai is kinyitotta az ajtót, gyorsan egymásután két bomba röpült a házra s beszakította ennek a legalsó emeletnek is a boltozatát. Az egyik izzé-porrá törte azt az asztalt, a melyiknél ebédeltek, a másik pedig alig egy arasznyira esett le Gyulaitól, úgy, hogy a légnyomás becsapta rá az ajtót s kívül szorította. Egy darabig be sem mehettek a szobába a rettenetes mészpor miatt; később azonban meggyőződtek róla, hogy Gyulai fegyvereiben, ágyában és egyéb holmijában a legkisebb kár sem esett. «Mely akkori szerencsés megmaradásom és egyet-másaimnak is csodálatos megmaradása — jegyezte meg a naplóíró — minden veszedelmek között engemet meg fog tartani és dolgaimat vezérelvén, még édes hazámba visszaviszen, ezen az idegen földön reám gondot viselvén, szerencsésen megtart; kiért mindörökké áldassék az ő szent felsége dicsőséges szent neve.»

Solari tábornok nem lehetett egész nap a védőkkel. Rosz híreket hallott a francziák hadállásának nyugtalanítása végett a balpartra küldött tiroli puskásokról s hogy bizonyosat halljon, kilovagolt az Etsch és Eisack összefolyásán felül Spor maggio-reig, mely a torkolat legnevezetesebb városkája, Mezzo Lombardo közelében fekszik. Sportól délfelé vezet az út a Lago di

Molvenohoz és az ennek keleti partján emelkedő Monte Gazzához. Ott a tiroli lövészek mind merészebben háborgatták a Trientnél álló francziákat s rajta voltak, hogy elfogják a Lago di Garda északi kikötőjéből, Rivából a Sarca völgyén fölfelé elég bajosan hozható élelmi szállítmányaikat. Ötszáz tiroli puskás és katona szeptember 4-én a Lago di Toblino közelében, Vezzanótól délre, újból fölverte, de *Carcado* és *Senneterre* francia brigadérosok elűzték őket s elrettentésül fölégették *Margon* helységet, hol a császáriak legtovább szállásoltak.

Ugyanakkor ötven tiroli puskást *Chémerault* francia vezérőrnagy három gránátos századdal és 20 karabélyossal *Cadine*, tehát a francia főhadiszállás közeléből hosszabb csatározás után északra, Zambana felé szoritott vissza. Ellenben a francziák nem boldogultak azokkal a tiroli parasztokkal, kik a Cadineval szomszédos Terlagoi-havason a Trientet ostromló seregnek hátában húzódtak meg és sokat zaklatták az ostromlókat. Vendôme a szeptember 4-ről 5-re menő éjszaka több zászlóaljat küldött ellenök, de nem boldogult velök.

Ugyanakkor tehát, szeptember 6-án, mikor Trientet egész erővel bombáztatta, Vendôme herczeg 2000 embert küldött ki, hogy a környéket a fölkelőktől megtisztítsák. Solari tábornok erre Mezzo Tedescoból *Cazzan* kapitánynak meghagyta, hogy a Mezzo Tedesco és Cadine közt álló puskásokat összeszedje és Trientbe vezesse, hová maga is visszalovagolt.

Délután mindezt már maga beszélhette el Gyulainak, ki a püspöki palotában meglátogatta, de naplójában csak annyit jegyzett föl, hogy ott talált egy horvát tisztet, a ki Horvátországból három század lovast hozott segítségül s most a tábornok parancsát várja, mit csináljon Trienttől két mértföldre álló csapatával. Még nagyobb örömmel hallották estefelé, hogy gróf *Heister* Sigbert tábornoszernagy, a tiroli hadak új parancsnoka, 9000 emberrel már útban van segítségökre. Az a had volt ez, a melyikkel «a bavariai rebellis electort (az mint köztünk az németek nevezték) kihajtotta Tirolból.» Innsbruckot már július 27-én visszavette tőlük, Kufsteint ostromzár alá vetette s odahagyván az Ammergaut, augusztus 27-én betört Bajorországba és csakhamar Münchenig pusztított és égetett. Katonái és tiroli

puskásai elhajtották a választófejedelem ménését is; a javát maguknak tartották, az aljasát pedig 25,000 rajnai forint váltságon adták vissza s az így nyert pénzt a hadak fizetésére fordították. Nagy zsákmánnyal és nyereséggel tértek vissza s nagy örömet okoztak a császáriaknak azzal, hogy most már Trient fölmentésére jönnek. Erről Vendôme is értesülhetett, mert szeptember 6-án este beizent, hogy nem bombáztatja tovább Trientet, sőt el is vonul alóla, ha százezer forintot adnak neki. Azonban Solari egyenesen megizente, hogy többször ne is tegyen ajánlatot, mert segítségök jő s nem félnek tőle. Este 9 órakor Vendôme már ritkábban lövetett s a városban úgy hallották, hogy társzekereit útnak is indította Arco felé a Garda-tóhoz, hadának nagyobb részét pedig Roveredo felé küldte az Etsch vize mellé s Trientnél csak kevés hada maradt.

Heister azonnal meghagyta Solarinak, hogy Roveredo megsegítéséről gondoskodják. A tábornok a hajdúsággal és a materalloi sánczokban levőkkel *Gyulai* küldte oda Vaubonne megsegítésére, mire nagy szükség volt, mert Trient alól a francziák is arrafelé tartottak. Heister délelőtt 11 órakor hadastul az egyik kapun bejövén Trientbe, a másikon Gyulai indult ki Roveredo megsegítésére. Tévedés tehát, hogy Heister a Bayreuth-dragonos-ezreddel s egy zászlóalj hajdúval csak akkor ért Trientbe, mikor a francziák már Cavedine és Vezzano környékét is elhagyták. Épen az ő bevonulása okozhatta, hogy — a miről az eltávozó Gyulai már nem ír — Vendôme ismét erősebben bombáztatta Trientet, különösen a Thun-palotát, a jezsuiták kollégiumát s egyes magánházakat. A helyenként kitört tüzet a lakosok szerencsésen eloltották. Egyes francia csapatokat, melyek egészen a táborig nyomultak előre, a tiroli puszkások visszavonulásra kényszerítettek; s délután a városiak észrevették, hogy a francia táborban nagy készülődés és mozgólás van.

Vendôme ugyanis egy svájci tiszt jelentéséből ekkor értesült először bőven és minden kétséget kizáró módon, hogy a bajorok vereségéről szállongó hírek igazak s hogy helyzetök rosszabb, mint a milyennek képzelte. Nemcsak Tirolból kellett kivonulniok, hanem a császáriak még utánuk is nyomultak s

Villars bajorországi hadát Lajos badeni örgróf és gróf Styrum tábornagy szintén erősen fenyegeti. Arról tehát szó sem lehetett többé, hogy Vendôme a bajor választófejedelemmel, vagy Villars-ral egyesüljön; nem maradhatott meg Trientnél sem, hol a hegyvidéken otthonosan mozgó népfölkelők folytonos zaklatásai már is kifárasztották, most pedig, Heister megérkeztével, az ostromlott város őrsege aránytalanul megnövekedett. Attól is tartania kellett, hogy Heister elvágja előle Olaszország felé a visszavonulás útját; hiszen a hegyről láthatta, hogy Gyulai már is tekintélyes csapatokat vezetett délfele. A svájci tiszt azt a hírt is megerősítette, hogy Vittorio Amadeo savoyai herceg felbontotta a francziákkal kötött szövetségét s a császárral és a tengeri hatalmakkal szövetkezvén, könnyen elzárhatja előle a Tirolból Olaszország felé vezető szorosokat. Ily körülmények közt szeptember 7-én megtett minden előkészületet, hogy a Garda-tó felé ugyanazon úton vonuljon vissza, a melyen Trient alá jött.

Másnap a trientiek egy püspöki városhoz méltó fényvel ülték meg Kisasszony-napját; azonban a harangok zúgását felülmúlta az ágyúk dörgése. Az ágyúk csak estefelé hallgattak el; négy nap alatt összesen körülbelül 500 bomba röpült a városra, de többnyire a levegőben pattantak szét. Nem öltek meg többet három embernél s az épületek közül is csak egy palotát és egy templomot rongáltak össze.

Vendôme tábornagy, a sikertelenség hatása alatt, megparancsolta, hogy a sereg útrakészüljön; egyúttal, hogy jobb hangulatot csináljon, égetést, pusztítást és zsákmányolást engedett Trient környékén.

Szeptember 9-én Cadinén át Vezzano s Arco felé útnak indították az ágyúkat, betegeket, sebesülteket. Másnap este 6 órakor, mikor velök Arcoba érkeztek, az ezzel keletre egyirányban levő Roveredoval szemben a francziák az Etsch partján egy kis hegyre egyetlen ágyút vontattak fel, s porzsákját föllobbantották, mire az Etsch jobbpartján mindenütt kigyúltak a jeladó tüzek, melyek a gyújtogatás és zsákmányolás kezdetét jelentették. Trienttől fogva délfele a francziák azonnal meggyújtottak minden útjokba eső várat, kastélyt, udvarházat, falut s minden épületet. Így hamvadt el a Dos Trento tetején levő püspöki

kastély, Pié di Castello trienti külváros, s a sardagnai, scalai, velai hegyeken levő minden parasztház és major. Még a szőlő-kerteket és gyümölcsösöket is kiirtották, kivágták, fölégették. Olyan rettenetes égetést tettek, «melyet még pogánynak is sok lett volna cselekedni». Roveredo közelében Iserát is felgyujtván, a császáriak azt hitték, hogy az átellenben levő saccoi repülő-hidon át akarnak jönni; Gyulai azonban ott termett hajdúival és a vágatva érkező Vaubonne tábornoknak csakhamar jelentette, hogy a francziák visszavonultak. Szeptember 10-től 13-áig egyre tartott az égetés és a pusztítás. Azt beszélték, hogy a francziák Tirolnak majdnem felét felégették. «Mi peniglen csak helyben voltunk — tette hozzá szégyenkezve Gyulai; — mi innét az vizen, az francia tábor túl az Encz (Etsch) vizén.» 13-án Heister és Solari is megérkezett Roveredoba a sereggel: «mivel már Trienttől mind eltakarodott volt arrafelé hozzánk Roveredohoz az francia és már oda hátra nem volt szükség az hadakra, hanem ide elé.»

Vendôme tábornagy ugyanis, a ki szeptember 9-én a derék-sereggel a cadinei főhadiszálláson maradt, 11-én XIV. Lajosnak azt a határozott parancsát kapta, hogy haladéktalanul hagyja el Tirolt s lépjen összeköttetésbe az Olaszországban, San Benedettonál álló *Vaudémont* herczeggel. Másnap tehát megindult egész hadával s Trient, melyet szeptember 2-tól 8-áig hevesen ostromolt, végsőképen megmenekült tőle. A trientiek most már teljesíthették fogadalmukat, hogy szabadulásuk örömeire új főoltárt készíttetnek a székesegyház számára. De az osztrák történetírással együtt nagyon megfélelkeztek arról, hogy városuk védelmében kiváló szerep jutott egy fiatal magyar alezredesnek, *Gyulai* Ferencz grófnak, s egy fiatal magyar ezrednek, a Bagossyhajdúezrednek. Pedig a Gyulai Ferencz naplójában rájuk vonatkozó részletekkel sokkal érthetőbb és világosabb az a kép, a melyet Trient ostromáról Savoyai Jenő hadjáratainak hivatalos és kitűnő leírása után alkothattunk magunknak.

MÁRKI SÁNDOR.